

svojo vrednost izključno v samem sebi, da, zdi se, da razne vrednote biti dobivajo opravičilo za svojo veljavo šele iz subjektivne doživljanosti, iz njihovega pomena za dušo individua«. Takšno lirično prestopanje mejá je Župančič ubesedil predvsem v temi pesništva, ki se je udejanila v skoraj popolnem liričnem kozmosu čiste notranjosti.

Ciril
Zlobec

Tudi k intimnemu Župančiču

Slovenska povojna literarna zgodovina — pravzaprav njen mlajši rod, ki je v krog svojih raziskav zajel tudi sočasno pesniško snovanje — je prav generacija, ki ji tudi sam pripadam, vsaj v njenih začetkih povezala, resda obzirno in brez večjih poudarkov, tudi z vplivi slovenske moderne. Sam menim, da gre v tem primeru za komaj dokazljiv, hkrati pa zelo posplošen vpliv in da je o kakršnihkoli opaznejših, zlasti idejnih vplivih, komaj mogoče govoriti. Konkretno rečeno bi to pomenilo, da je ta generacija občutila še največ bližine z intimnostjo Murna, prav ob Župančiču pa je spoznavala globlji razvojni razkol — na začetku občuten kot razhajanje — ki pa ga ne gre presojati kot poseben odnos do Župančiča, ampak kot nelahko iskanje samih sebe v času in razmerah, ki so bile v temeljih drugačne, zato je bila kontinuiteta s tradicijo na ravni intimnega doživljanja mnogo bolj privlačna, naravna, kot na ravni ideje, sporočila, upesnjevanja visokih ciljev, kar vse je pri Župančiču tako neponovljivo oživljalo posebnosti tedanjega slovenskega časa, ko sta narod in pesnik tipala za svojo podobo, jo iskala, verjela in upala vanjo z usodno eksistencialno nujnostjo. Ta vera in to upanje sta bila tudi človeško in narodno etično načelo časa. Samó tako pojmovana eksistencialna etika, pogojena v čisto določenem trenutku slovenske usode, je lahko Župančiču navdihnila tragično samozavestne verze, kakršnih si danes ne more umisliti noben slovenski pesnik, tudi občutiti jih najbrž ne more:

*Nikdar ptič samoživ, nikdar!
Prevelika je tvoja perot,
presvetel očesa je tvojega žar,
in premajhen, preplah poskril se ti rod...*

Kot je po drugi strani iz iste etike rasla zamera javnosti — spomnimo se samo Kosovela — ob pesnikovem prav gotovo nehotenem odmiku od središča vsega živega po zbirki V zarje Vidove; v njej, v tej etiki, se je zgoščala žolčnost sicer razumljive kritike ob pesnikovi objavi eseja Adamič in slovenstvo itd.

Nič od vse te tragične pomembnosti ni moglo in ne more biti niti intimna niti družbena pogojenost generacij tega povojnega obdobja, ki je ob prizadevanju številnih in zvečine pomembnih peres tako jasno izjedkalo du-

hovno in pesniško podobo Otona Župančiča in nam jo, tudi kot moralno obvezo, zapustilo v dediščino. V tej smeri je morda treba iskati razlago za očitno nesorazmerje med veličino Župančičeve pesmi in določenim hladom, s katerim jo danes sprejemamo, ne bom rekel v široki javnosti, v ožjih ustvarjalnih krogih srednje in mlajše generacije pa prav gotovo.

Res da je pesem sama v sebi nespremenljiva, toda naš odnos do nje, pa tudi samo branje in razumevanje pesmi, se lahko odločilno veže na posamezne razlage, zanesljivo pa ne more mimo skupnih, ponavljajočih se poudarkov stroke in vzgoje. Reči je celo mogoče, da šele popularizacijska mitizacija pesmi, pesniškega opusa ali pesnika omogoča zares široko odmevnost, globlji vpliv, trdnjše trajanje, živost v tradiciji.

Takšno mitizacijo je doživela tudi Župančičeva pesem. Kot nihče drug v slovenski poeziji jo je doživel tudi pesnik, in v obliki, kakršne ne srečamo pri nobenem drugem, je z njo ožarjen ves njegov opus. Toda:

sleherna mitizacija nosi s sabo takšne ali drugačne poenostavitve. Pri Župančiču vidim to poenostavitev v ponavljajočem se poudarjanju umetniškega viška največkrat predvsem z navajanjem moralno-etičnih, narodnostnih, socialnih in drugih prvin. Vse bolj obvezujoče vztrajanje na tako zoženem vrhu nujno potiska v drugi plan pesmi, porojene iz intimnejšega navdiha, čeprav je treba pritrditi Josipu Vidmarju, da je pri Župančiču celo nacionalni patos stvar intimnega navdiha. Prav gotovo; to je pesnikova posebnost, menim pa, da tudi vzrok marsikaterega nesporazuma. Naj še tako zbrano primerjam vse, ali vsaj najpomembnejše, kar je bilo o njem napisanega, se ne morem znebiti vtisa, da smo njegovo pesem sicer povsem upravičeno presvetlili z avreolo zgodovinskosti, da pa smo jo hkrati neupravičeno tudi vkovali v spone njene zgodovinske zamejenosti.

Preveč trdno smo ga torej prikovali na visoki prestol zgodovinske, narodne, socialne in morda še kake druge uporabnosti, čeprav uporabnosti na najvišji estetsko-doživljajski ravni. Rekel bi: preveč naivno smo se prepustili pesnikovi predstavi o sebi in svoji pesmi. Župančič nima primerjave v slovenski literaturi prav v tej poudarjeni, zanosni in prepričljivi sli, da bi bil vselej in vsak trenutek ne samo »sredi vsega«, ampak tudi duša naroda, umetniška in spoznavna kvintesenca vseh narodovih misli in stremljenj. Bodo pesniku pravični: ta visoka pesnikova samozavest, kot bi dejal že citirani Vidmar, se ni nikoli upesnjevala mimo nekakšne plebiscitarne narodove volje, ki je takšnega Župančiča domala že od vsega začetka odkrivala, ga predvsem na tej poti spodbujala, častila in — kar se mi zdi glede na namen tega razmišljanja tudi najpomembnejše — predvsem takšnega ga je slovenstvo tudi potrebovalo. In ta potreba je bila zgodovinsko in narodno pogojena, zato se je skoraj simbolna poenostavitev Župančičeve poezije prav v tem idejnem smislu nujno morala zgoditi. Popularizacijska mitizacija, čeprav v tem zoženem smislu, je bila globlja potreba slovenstva v čisto določenem času, hkrati pa tudi sorazmerno visoka stopnja izpopolnitve pesnikove samozavesti. Človeške in ustvarjalne.

Vidmar je v svoji študiji o Župančiču napisal tudi naslednje: »Dogodki v slovenskem narodu so bili ob koncu prve vojne — navdih; poslej smo živeli politiko. Župančič pa je poet navdiha in visokega duhovnega življenja, ki mu je politika povprečnih časov tuja . . .« Naš povojni čas prav gotovo ni povprečen, nasprotno: zgodovinski je v najglobljem pomenu besede, pa vendar velja tudi zanj, da narodove usode ne odseva več pesnikova beseda, niti

ji ne utira pota njen navdih, ampak — politika. Pesniška osebnost župančičevske naravnosti je danes nemogoča, zato se dovolj naravno vsiljuje misel, da je tudi odnos do poezije sploh, tako ustvarjalcev kot odnos javnosti, bistveno spremenjen. Današnja vrednost poezije se nam ne kaže več v ugotovljenem odzivanju naroda nanjo, saj je že sam pojem naroda v tem kontekstu vse prej kot razviden, že zdavnaj ga je zamenjal manj obvezujoč bralec, tega pa skuša spodriniti bolj ali manj posloven uporabnik, s tem pa je nenasilno, toda dokončno zbledela tudi etična pobuda v navdihu in sporočilu pesnika, tako značilna in pomembna za Župančičevo visoko pesem. To bi utegnilo pomeniti, da tudi Župančiča nismo več sposobni brati z vso tisto notranjo zbranostjo, pričakovanjem in hvaležnostjo, ki so tako pomembno krepile in usmerjale njegovo ustvarjalno samozavest. Kot naša dragocena umetniška, kulturna in nacionalna dediščina živi Župančič med nami — najbolj cenjen in slavljen v sintezi svoje pesniške in narodove duhovne podobe.

Noben narod, ki mora skozi tak čas, kakršnega smo Slovenci živeli od preloma stoletja do konca prve svetovne vojne in smo ga na svojem prostoru tako odločilno sooblikovali v letih 1941—45, ne more biti ravnodušen do pesnika, ki mu je od vseh, kot glasnik, najbližji in od vseh, kot umetnik, v svojem času najimennitnejši. Tak srečen spoj je prav gotovo izjemen trenutek, saj vemo za velike socialne in družbene pretrese in cela zgodovinska obdobja — če naj se tu oprem na Krleževo ugotovitev — ki niso imela svojega pesnika in so jih s slabokrvnejšim navdihom upodabljali povprečneži. Srečen spoj, prav gotovo, toda spoj, ki je bil za narod nekakšna danost, za pesnika pa največkrat bolj boleče kot zanosno iskanje poti k narodu, v katerem je videl svojo »zadnjo instanco«, vendar pomaknjeno, kot narodovi cilji, v prihodnost, v tisto daljno, utrujenost in pobitost razodevajoče pričakovanje »nazadnje vendarle narod«.

Govoriti torej s prevelikim poudarkom predvsem o svetlobi, življenjski radoživnosti, zanosu, ritmu, o vse oplajajočem »prazniku slovenske besede«, ki da je bistvo in najvišja umetniška vrednost pesnika, je prav gotovo ne docela uspešen poskus, kako prenesti razpoloženje, ki je bilo že ob nastanku posameznih pesmi vsaj deloma asociativno porojeno, v naš današnji družbeni, razpoloženski, zlasti pa kulturnoumetniški trenutek, ki je, čeprav v tem smislu še neraziskan, bistveno drugačen.

Ob pravkar izrečenem kaže morda še posebej poudariti, da to razmišljanje ni usmerjeno v poskus zmanjševati vrednost in čar Župančičeve visoke pesmi ali vero vanjo, temveč skuša, ne na novo vzpostaviti, temveč samó ugotoviti neki že obstoječ odnos in pri tem morda ugledati vsaj katerega izmed vzrokov, zakaj podedovani poudarki v Župančičevi liriki ne zadovoljujejo več, vsaj ne v celoti, slovenskega kulturnega mnenja našega časa. Torej gre za nas, ne za pesnika.

Vračam se k Župančiču in vseč so mi protislovja v njem. Naj tu ponovim njegovo znano in že tolikokrat citirano izpoved Izidorju Cankarju: »Čaša opojnosti je knjiga, ki je ne cenim. Zato bi jo uničil, ko bi bila moja last, pa ni več. Če bi pometal iz nje, kar mi ni všeč, bi morda ostalo kakih deset pesmi . . .« Pa je vendar deset let pozneje, ko se je imel, če smem tako reči, s čim postaviti pred svojim narodom, sprejel v Mlada pota v prvi izdaji 19, v drugi 20 pesmi iz te »necenjene« prve zbirke, Vidmar pa, kot pravi, ni imel s pesnikom težav, ko je v prvo knjigo Del Otona Župančiča

zajel pod naslovom *Mlada pota* kar 28 pesmi iz Čaše opojnosti. In če še vztrajamo pri tej pesnikovi osebni antologiji, ne gre prezreti, da je v njej skoraj polovica pesmi, ki jih lahko imamo za ljubezenske. Ob njih prebiramo — v iskanju celovitejšega Župančiča — še lepo število tako imenovane intimne lirike. Ob takšnem odnosu do lastnega ustvarjalnega opusa me, priznam, skoraj preseneča podatek, da pesnik pravzaprav ni imel pripomb k Albrehtovemu izboru nekaj let pozneje; bolj razumljivo, čeprav ne docela, se mi zdi, da je bil zadovoljen z Glazerjevim. Vidmarjeva izbora, tako v *Delih* kot v lanskoletni knjižici Prešernove družbe, se mi zdita še najbolj pozorna do celovitosti Župančičeve pesmi; izbor v *Naši besedi* je preširok, da bi ga lahko imeli za kritičnega. Zanimivi so poudarki v raznih antologijah: pri Antonu Vodniku najdemo v Slovenski sodobni liriki (1933) med petnajstimi pesmimi kar sedem ljubezenskih; v antologiji Janeza Menarta, *Iz roda v rod duh išče pot* (1969), ljubezenska lirika odločno prevladuje, zastopana je z enajstimi od skupnih sedemnajst pesmi; v *Živem Orfeju* (1970) pa je, nasprotno, ljubezenska pesem opazno na obrobju pesnikove ustvarjalnosti.

Seveda ni moj namen začeti pravdo za nove vrednostne poudarke v Župančičevi liriki, čeprav priznam, da mi je prav njegova ljubezenska in razpoloženska pesem danes najbližja. Moti me pa misel, da so čisto konkretne ljubezenske pesmi (ne bi bilo težko naštetih vrsto naslovov), ne ljubezenska tematika sama po sebi, glede na naše razmere in pota sicer razumljivo, a krivično ostale v senci velikih nacionalnih in socialnih tem. S tem, mislim, se od Župančiča ne oddaljujem.

Širina, celovitost odzivanja na svet in življenje v sebi in zunaj sebe sta dve že kar programski postavki v Župančičevem pesništvu. Zavest ne samo o pomenu ustvarjanja, ampak tudi o svoji izjemni usposobljenosti zanj živi v Župančiču dokaj nezastirano ne samo v pesmih o ustvarjanju, ampak je bolj ali manj neposredno navzoča domala v sleherni njegovi pesmi, vsekakor pa v sleherni temi. Tudi v ljubezenski. Morda ga prav ta lastnost tako odločilno loči od vseh drugih slovenskih pesnikov: obsedenih psihičnih stanj pri njem ni, tudi temne tone, strast in obup, nekako obvladuje s svojo ustvarjalno voljo in oblikovalno sposobnostjo, zato po tej plati pri Župančiču skoraj ni razlik med navdihom, ki ga sproža življenje v njem samem, in tistim, ki vdira vanj od zunaj. To izjemno nadarjenost za pesnjenje na sleherni motiv, na vsakršno temo — tako nenavadna lastnost v slovenski liriki — po svoje potrjuje tudi izjemno veliko število Župančičevih priložnostnih pesmi in zapisov.

Čas, ki je vsem razpravljalcem na tem simpoziju razumno odmerjen, mi ne dopušča, da bi se podrobneje ukvarjal z globljo povezanostjo med posebnostjo Župančičevega daru ter motivno in tematsko širino, ki nas pri njegovi poeziji tako preseneča. Pa tudi bega. Prav tako mi čas ne dopušča, da bi mogel prepričljiveje razčleniti svojo misel o presenetljivo enakomerno porazdeljeni ustvarjalni intenziteti, ki ni manj polna v ljubezenski pesmi kot v liriki z narodno in socialno motiviko. Kot posebnost, moč in vrednost svojega pesniškega daru je to z ničemer zamejeno širino čutil in jo domala programsko deklariral tudi pesnik (*Moderna nima z romantiko ničesar skupnega*):

»... To iskanje življenja pa mora biti mnogostransko, ker je življenje tako mnogostransko — širje kakor ga pojmuje naš psevdorealizem in naš

esteticizem — iskati ga je treba ne samo s sanjami, kakor ga je iskala romantika, temveč tudi z mislijo; ne samo z mislijo, kakor ga je iskal racionalizem, temveč tudi z voljo; ne samo z voljo, kakor ga je iskala mistika, temveč tudi s strahom; ne samo s strahom, kakor ga išče simbolist, temveč tudi s pogumom; ne samo s pogumom, kakor ga išče naravoslovec, temveč . . . — z vsem, z dušo in telesom, s strahom in upom, z veseljem in žalostjo, s hrepenenjem in voljo — z zdravimi instinkti nepokvarjene narave. Ta sinteza ni nikaka umetna formula, nikak zveržen sistem — temveč — če pogledam z jasnimi očesom vse svoje zavedno in nezavedno stremljenje, vidim, da je bilo tako . . .«

Boris
Paternu

Župančič in povojna slovenska poezija

1

O Župančičevi poeziji bi se kljub nekaterim pridržkom dalo reči, da je na Slovenskem dominirala pol stoletja in še nekaj več. Pravzaprav od izida mladostne *Čaše opojnosti* (1899) mimo vzponov, kakršne pomenijo zbirke *Čez plan* (1904), *Samogovori* (1908) in *V zarje Vidove* (1920), pa ob krizah, ki so sledile in jih je v 30-ih letih pomagala premostiti Vidmarjeva jubilejna izdaja Župančičevih *Del* v štirih knjigah (1936—1938), in zatem prek poslednje zbirke *Zimzelen pod snegom* (1945) vse tja do pesnikove močno odmevne smrti (1949) in še vrsto let čez. Noben novi generacijski val in noben novi slog, kolikor se jih je zvrstilo na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja, ni mogel zares prekriti Župančičeve pesmi ali je odriniti v zgodovino. Magija njegove besede in moč njegove ideje sta zmeraj znova obvladali slovenski prostor. Vzdržali sta drugačnost ali opozicijo tudi tako izrazitih osebnosti predvojnega pesništva, kot so bile Alojz Gradnik, Srečko Kosovel ali Božo Vodušek.

Nastaja vprašanje: na čem temelji ali je temeljila ta nenavadna odpornost Župančičeve poezije, s čim se je uprla zakonom entropije, ki jih je 20. stoletje zaostriilo do tako neizprosne mere in dinamike? Vprašanje je prezahtevno, da bi mogli nanj odgovoriti v eni sapi in scela. Opozoriti pa bi se dalo na nekaj izhodišč, ki bi utegnili odpreti pot k bistvu stvari in tudi k jasnejšim razgledom, kako je z odmevom in usodo Župančičevega izročila v pesništvu naslednje, drugačne in po življenjski logiki ne več njegove ere.

Samoumevno je, da odpornosti Župančičeve poezije ni iskati samo v njenem izraznem mojstrstvu. Artizem, če še tako blesteč, bi bil premalo za trde slovenske razmere — narodno, socialno in moralno izredno občutljive in zavezujoče, tudi v nevojnem času nekako frontne in nikoli docela zunaj osnovnega vprašanja biti ali ne biti, ki za Slovence ni bilo samo filozofsko ali pesniško, ampak povsem družbeno in realno vprašanje. Do kraja se je zaostrilo prav z ekscesi evropskih imperializmov prve polovice 20. stoletja, ki so dosegli svoj nevarni vrh v drugi svetovni vojni. Tem desetletjem je Župančičeva poezija zmogla dati marsikaj. Najprej, umetnij polno pes-